

UTÓSZÓ

Rubinyi Mózes munkássága

Rubinyi Mózes 1881-ben született Debrecenben, sokgyermekes kisiparos családból; 84 éves korában, 1965-ben hunyt el Budapesten. Elemi és középiskoláit szülővárosában végezte; tanárai között olyan kiváló egyéniségek voltak, mint Kardos Albert és Balassa József, a *Magyar Nyelvőr* későbbi szerkesztője. Egyetemi tanulmányokat a budapesti és a lipcsei egyetemen folytatott. Számos kitűnő nyelvész és irodalmár professzora közül Simonyi Zsigmond, a *Nyelvőr* akkori kiváló szerkesztője és Karl Brugmann, a világhírű lipcsei indogermanista volt rá a legnagyobb hatással. 1902-ben doktorált és 1903-ban szerzett tanári oklevelet a budapesti egyetemen.

Egyetemi éveinek nagy eseménye a moldvai csángók között végzett két gyűjtőútja volt. Az alig húszéves egyetemi hallgató – az Akadémiai Nyelvtudományi Bizottságnak és a *Magyar Nyelvőr* szerkesztőségének támogatásával – bátran nekivágott ennek a feladatnak, és sikerrel oldotta meg. Útjáról írott első beszámolója a *Vasárnapi Újság*-ban jelent meg (1900. évi 42. szám, 690. old.); ez az első cikke. Haláláig megszakítás nélkül írt tanulmányokat, könyveket, ismeretterjesztő cikkeket, ismertetéseket, bírálatokat, hozzászólásokat, megemlékezéseket.

1903-tól az 1938-ban történt nyugalomba vonulásáig Budapesten tanított polgári, illetőleg kereskedelmi iskolában. 1919-ben, a tanácsköztársaság idején főiskolai tanárrá nevezték ki; később ettől az állásától megfosztották. A két világháború között a *Magyar Nyelvőr* köre, a Pen Club, az Országos Néptanulmányi Egyesület és az általa alapított Vajda János Társaság keretein belül irodalmi, nyelvészeti és publicisztikai vonalon, valamint nevelői tevékenységével küzdött a haladó kultúráért. 1941-ben elvei és származása miatt internálták; 1944-ben bujdosnia kellett.

A 1945 után nagy lelkesedéssel és fiatalos odaadással kapcsolódott bele a megújuló tudományos és kulturális életbe. 1945-től 1948-ig a központi városházán volt a főváros tudományos és kulturális ügyeinek előadója; jelentékeny szerepe volt abban, hogy az átmenetileg nagy anyagi nehézségekkel küzdő nyelvészeti folyóirataink megjelenhettek.

1946-ban egyetemi magántanári képesítést nyert, majd címzetes nyilvános rendkívüli tanár lett a szegedi tudományegyetemen. A Magyar Tudományos Akadémia I. osztálya 1948-ban levelező taggá választotta. 1952-ben a Tudományos Minősítő Bizottság a nyelvészeti tudományok kandidátusa címet adományozta számára. Hosszú időn keresztül tagja volt az Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának, illetőleg a Helyesírási Bizottságnak.

Részt vett Mikszáth Kálmán műveinek kiadásában. Mindezek mellett arra is jutott ideje, hogy az Akadémia 7 kötetes értelmező szótárának munkálataiból is részt vállaljon mint e nagyszabású munka egyik nyelvészeti lektora.

A *Magyar Nyelvőr* folyóiratban cikkeinek hosszú sora jelent meg. Méltó tanulmányban emlékezett meg a folyóirat korábban elhunyt szerkesztőinek munkásságáról: „Simonyi Zsigmond helye a nyelvtudomány történetében” *Nyr* 73: 5–8, 69–72, 142–145 (1949); „A százhuszéves Szarvas Gábor” *Nyr* 76: 81–87, 161–165 (1952); „Ballassa József halálának tizedik évfordulójára” *Nyr* 79: 271–280 (1955).

Rubinyi Mózes ugyan nyelvészként indult, de számottevő irodalomtörténeti tevékenységet fejtett ki.

Irodalmi ismeretei és írói kvalitásai kiválóan alkalmassá tették a stilsztikának és az írói egyéni nyelvnek a vizsgálatára, amelyben Rubinyi Mózes legtöbbit alkotott. Talán nem tévedünk, ha arra gondolunk, hogy félig-meddig atyai barátjának, a század eleje írófejedelmének, Mikszáth Kálmánnak a szuggesztív személyes hatása

tette őt stíluskutatóvá (és tegyük hozzá: Mikszáth-kutatóvá is). A korszerű európai és hazai szakirodalom alapos ismeretében néhány, elvi kérdésekben is állást fogláló cikk után írta meg *Mikszáth Kálmán stílusa és nyelve* (Bp.: Révai, 1910, 246 p.) című könyvét, amely az egyéni írói nyelv kutatásának és a nyelvészeti stilisztikának hazai történetében jelentős esemény. Eredményei, szempontjai közül nem egy ma is figyelemre méltó. A könyv második felét kitevő Mikszáth-szótára meg éppen úttörő vállalkozás; a maga idejében és a maga nemében korszerű, sikeres munka volt, s tegyük hozzá, hogy azóta is az egyetlen kinyomtatott írói nyelvi szógyűjtemény.

Stilisztikai munkássága kiterjed számos más író és költő nyelvére. Vajda Jánosról és Kiss Józseftről szóló jelentős tanulmányai mellett többször írt a magyar irodalmi művek és (az elvi szempontból is fontos) fordítások nyelvi és stilisztikai kérdéseiről is. A stíluskutatás területére vonatkozó elvi mondanivalóját nem programcikkekben, hanem inkább glosszaszerűen: már megjelent művekkel kapcsolatban bírálatként vagy hozzászólásként mondta el. – Ide tartoznak még gondos irodalmi szövegkiadásai is, amelyeken megmutatkozott alapos filológiai hozzáértése.

Stilisztikai munkásságával egyenértékű az *általános nyelvészet* terén végzett tevékenysége is. A lipcei egyetemen igen jól megismerte a német nyelvelméleti iskolákat és tanításokat, de figyelme kiterjedt ezen túl az egész európai horizontra. Széles ismereteinek a szükségletekhez mérten igen szerény, de a maga korában hasznos összefoglalását nyújtotta az *Általános nyelvtudomány* című könyvecskéjében (Bp.: Stampfel, 1907, 111 p.), amelyben számos önálló gondolat és állásfoglalás található.

Nagyszámú általános nyelvészeti tanulmánya és ismertetése közül (amelyek javarészt a század elején működő *Nyelvtudomány* című színvonalas folyóiratban jelentek meg) csak kettőt emelünk ki; az 1907-ben megjelent „A világnyelv kérdése” (*Budapesti Szemle* 132: 194–223)

című és az 1912-ben megjelent „A hangutánzás problémájának történetéhez” (*Nyelvtudomány* 4: 1–19) című írását. Mindkettő korához méltó színvonalon tárgyalja témáját, s ma is helytálló eredményekre jut (mindkét munkát kiadták németül is). Általános nyelvészeti tevékenységéhez tartozik a felszabadulás utáni magyar és a szovjet tudomány idevágó eredményeinek ismertetése is.

Munkásságának következő területe: *a nyelvtudomány története*. Ilyen tárgyú tanulmányai között első helyen áll a *Grimm és Révai* (Nyelvtudományi Füzetek 6. szám) című, amelyben a történeti nyelvtudomány e két első képviselőjének munkásságát veti össze elemző módszerrel, s kijelöli Révai Miklós helyét nyelvészetünk történetében. Révai Miklóssal ezenkívül is sokat foglalkozott; első ízben adta ki *A' Magyar deáki történet* teljes kéziratát; s a tudományos szöveggondozástól kezdve a nyelvtudományi feldolgozáson keresztül a népszerűsítésig igen sokat tett Révai Miklósnak és életművének megismertetésére.

Kiemelendő még ebből a témakörből „Az erdélyi magyar nyelvűvelő társaság története” (*MNy* 7: 148–153, 204–210 (1911)) című hasznos összefoglalása. Megemlítenő még a nagyközönség számára készült *Én láttam őket...* (Bp.: Officina, 1947, 72 p.) című portrészorozat.

Első jeles tanulmányait („Adalékok a moldvai csángók nyelvjárásához” *Nyr* 30: 57–65, 109–116, 170–182, 227–235 (1901); „Újabb adalékok a csángók nyelvjárásához” *Nyr* 31: 1–7; 82–87, 143–148, 202–208 (1902)) más írásai is követték, mégpedig nemcsak nyelvészeti, hanem etnológiai tárgyúak is, amelyekben a csángókkal foglalkozik.

Rubinyi Mózes tulajdonképpen nem *nyelvművelő* a szó szokásos értelmében. Stilisztikai és általános nyelvészeti munkáiban azonban mindig jelen levő szempont a helyes és a szép magyarság. Irodalmi műveink és fordításaink bírálatában rendszeresen kitér a mű nyelvezetének és stílusának kérdésére is. Két jelentős gondolat fölvetése is az

ő nevéhez fűződik nyelv művelésünk történetében. „Országos Nyelv művelő Hivatal” című cikkében (*Nyr* 34: 75–80 (1905)) a német Otto Behaghel kezdeményezését ismertetve először pendíti meg a lehetőségét a nyelv művelés (és a nyelvtudomány) központi szervezetének. – Másik gondolata az „Irodalmi köznyelvünk szókincse” gyűjtésére hívja föl a nyelvészeket és együttműködni kívánókat (*Nyr* 33: 505–513 (1904) és 34: 36–39 (1905)), hangsúlyozva, hogy irodalmi és köznyelvünk anyagának összegyűjtése és feldolgozása elsőrendű tudományos és nemzeti feladat.

Ennek a sokfelé szétágazó munkásságnak összetartó ereje és központja Rubinyi Mózesnél a magyar nyelv szerete. Így vallott erről: „Tudományunk szerény munkásai között talán én is azok közé sorolhatom magamat, akik legkevésbé irtóznak új eszméktől, új utaktól és új törekvésektől” („A magyar stilsztika jövője” *Nyr* 43: 258, 1914). S álljon itt mellette e másik idézet is: „A tudomány, különösen a mi tudományunk, folytonosan változik; a tegnapot megcáfolja a ma, a mát a holnap. A megcáfoltnak e miatt nem szabad érzékenykednie” (*NyK* 38: 264–265, 1908). Az ő gondolatai között is voltak, amelyeket megcáfoltak mások, de igen sok megmaradt, s ma is elevenen ható eredmény.

A Rubinyi Mózes *Általános nyelvtudomány* című munkája ma is hasznos és a tudományterületbe kiváló bevezető olvasmány.

Rubinyi Mózes főbb munkái

- A moldvai csángókról.* In: Vasárnapi Ujság, 1900. 42. sz.
A moldvai csángók múltja és jelene. In: Ethnographia, 1901. XII. évf. (1901) 3. sz. 115–124.; 4. sz. 166–175. p.
Újabb adalékok a csángók nyelvjárásához. Budapest, 1902. (Klly. a Magyar Nyelvörből).

- Két tanulmány a nyelvészet és a nyelvművelés történetéből.*
Grimm és Révai. A Mondolatról s a nyelvújítás egy elhanyagolt forrásáról. Budapest, 1903. (Nyelvészeti Füzetek 6. Klny. a Magyar Nyelvörből).
- Irodalmi köznyelvünk szókincse.* In: Magyar Nyelvőr, 1904.
- Révai Miklós élete és nyelvészeti törekvései.* Szemelvényekkel. Írta és jegyzetekkel ellátta. Pozsony, 1904. (Segédkönyvek a magyar nyelv és irodalom tanításához 13.)
- Általános nyelvtudomány.* Budapest, 1907.
- A világnyelv kérdése.* 1907, németül 1914.
- Nyelvesztétika.* Budapest, 1908.
- Mikszáth Kálmán stílusa és nyelve.* Budapest, 1910.
- Az erdélyi magyar nyelvművelő társaság története.* 1911.
- Révai Miklós magyar nyelvi és irodalmi kézikönyve.* 1912.
- A hangutánzás problémájának története.* 1912, németül 1913.
- Mikszáth Kálmán élete és művei.* Budapest, 1917.
- Ibsen Henrik.* Budapest, 1918.
- Vajda János.* Budapest, 1922.
- Kiss József élete és munkássága.* Budapest, 1926.
- Herczeg Ferenc,* Budapest, 1926
- A nyolcvanéves Radó Antal,* Budapest, 1942.
- Simonyi Zsigmond helye a magyar nyelvtudomány történetében.* Budapest, 1949.
- Emlékezések és tanulmányok.* (Írásainak teljes bibliográfiájával). Budapest, 1962.

Forrás

- Szépe György: Rubinyi Mózes 75 éves, megjelent *Nyr* 80: 393–396 (1956). Másodközlés: Szépe György: Nyelvészportrék. TINTA Könyvkiadó, 2013. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 153., 17–20. oldal.